

הלכות צדקה בזמננו: האם מותר לאברך להשקיע כספי מעשרות לנישואי ילדיו?

סיכום שיעורו של הרב צבי ברוורמן

תוכן עניינים

- מבוא: שאלת המפתח והרלוונטיות המעשית
- תקדים קרנות היתומים: ראייה מהמציאות המקובלת
- הרחבת העיקרון: מה בין יתום לילד של אברך?
- יסודות הלכתיים תומכים: מעמד ה"עני" וחוב האברך
- שינוי העיתים: מדוע דורנו שונה?
- מפת הפסיקה: סקירת שיטות גדולי הדור
- מסקנות והמלצות מדורגות
- מבחן חידוד - בחן את הבנתך!
- מקורות

1. מבוא: שאלת המפתח והרלוונטיות המעשית

השאלה האם אברכים יכולים לשמור את כספי המעשרות שלהם לצורך נישואי ילדיהם בעתיד, היא שאלה מעשית יומיומית המגיעה תדיר בפני הרבנים, היושבים על מדין, הדיינים. מדובר בסוגיה הנוגעת בלב ההתנהלות הכלכלית של הבית החרדי, המבקש לאזן בין חובת הצדקה לבין האחריות לדאוג לעתיד הילדים. מאמר זה יציג את יסודות ההיתר, הראיות התומכות בו, והגישות השונות של גדולי הפוסקים

בדורנו. הבנת התשתית ההלכתית תאפשר לכל אחד לגשת לשאלה זו בצורה בהירה ומיושבת, החל מהתקדים המרכזי לדיון – קרנות הצדקה ליתומים.

יסוד ההיתר: תקדים קרנות היתומים

2. תקדים קרנות היתומים: ראייה מהמציאות המקובלת

כדי לבסס את ההיתר, חיוני להבין תחילה את התקדים המקובל בכל כלל ישראל של הקמת קרנות צדקה לנישואי יתומים. נוהג זה, הנתמך על ידי גדולי הדורות, מהווה אבן יסוד אסטרטגית להבנת הסוגיה כולה. בכל קהילות ישראל, כאשר אדם צעיר הולך לעולמו ומותיר אחריו יתומים, אפילו אם הם עוללים בני יומם, הציבור כולו מתגייס להקים קרן צדקה גדולה עבורם. ההיגיון ההלכתי מאחורי נוהג זה הוא פרגמטי ועמוק: ההזדמנות לגייס סכומים משמעותיים קיימת רק בסמוך לפטירה, כאשר "חימום הלב של כל הציבור" והרחמנות על היתומים נמצאים בשיאם. לאחר זמן, "חזקה על המת שישתכח מן הלב", והיכולת לגייס תרומות פוחתת באופן דרמטי. לכן, עיקרון זה מגדיר את היתומים כ"עניים המצויים לפנינו" עבור צורך עתידי, מכיוון שאם לא ייאסף הכסף כעת, לא ניתן יהיה להשיגו בעתיד. דוגמה מודרנית בולטת לכך היא תוכנית "ערבים", שבה עשרות אלפי יהודים מאוחדים בקרן משותפת. גדולי הדור תמכו ועודדו תוכנית זו, והתירו במפורש לתרום לקרן מכספי מעשר, גם כאשר מדובר בתינוקות רכים, בסכומים משמעותיים של "200,000 שקל לכל יתום והריבי מושלם זה 400,000". הבסיס לכך הוא ההכרה הברורה שאם לא ייאסף הכסף כעת, לא תהיה דרך להשיגו בעתיד.

העיקרון המרכזי: הצורך העתידי נחשב כצורך עכשווי כאשר ההזדמנות היחידה למלא אותו קיימת רק בהווה.

מכאן עולה השאלה המתבקשת: אם עיקרון זה נכון ומוסכם לגבי יתומים, מדוע שלא יהיה נכון גם לגבי ילדי של כל אברך, היודע בוודאות שלא יוכל לעמוד בהוצאות העתידיות ללא חיסכון מוקדם?

3. הרחבת העיקרון: מה בין יתום לילד של אברך?

לאחר שהנחנו את היסוד, ניתן לבחון את המעבר הלוגי מהמקרה הפרטי של יתומים ליישום הכללי יותר. אם הצורך העתידי הופך לעכשווי כאשר אין הזדמנות אחרת למלאו, עלינו לשאול: מהו ההבדל המהותי בין

צורך זה אצל יתום לבין צורכו של ילד לאברך?

הטיעון המרכזי הוא שאם אדם יודע בוודאות שלא יוכל לעמוד בהוצאות העתידיות של נישואי ילדיו, וההזדמנות היחידה שלו לחסוך היא כעת, באופן הדרגתי, הרי שילדיו נחשבים "עניים" לצורך זה כבר היום. הדבר דומה לאדם שיודע שלפי מצבו הרפואי יזדקק בעתיד לניתוח יקר שעלותו מעבר להישג ידו. ברור שמותר לו להתחיל לאסוף כספי צדקה עבור הניתוח כבר מהיום, כי המחלה והצורך העתידי הופכים אותו ל"עני מצוי" בהווה.

עם זאת, ישנן הבחנות חשובות במציאות המשפיעות על היקף הבעיה ועל הצורך בחיסכון מוקדם. יש להתחשב בגורמים הבאים:

גורם מבחין	השפעה על הצורך הכספי
מגזר חרדי	ישנם מגזרים בהם הדרישות הכספיות מההורים הן "בלתי אפשריות", לעומת מגזרים בהם הסכומים ניתנים לניהול באמצעות הלוואות.
בנים מול בנות	הדרישות הכספיות לנישואי בנות גבוהות "פי כמה וכמה" מאשר בנישואי בנים, וזהו נתון מציאותי שאין להתווכח עליו.

לאור ההיגיון הפשוט וההשוואה המתבקשת, יש לבחון כעת את היסודות ההלכתיים העמוקים יותר התומכים בהיתר זה.

תשתית הלכתית ושיקולים נוספים

4. יסודות הלכתיים תומכים: מעמד ה"עני" וחוב האברך

מעבר לסברא ולהיגיון, ישנם יסודות הלכתיים מוצקים התומכים באפשרות להקל בנושא זה. יסודות אלו מחזקים את התפיסה כי הצורך העתידי יכול להיחשב כצורך הווה, וכי על רבים מהאברכים כלל לא חל חוב מעשר כספים מעיקר הדין.

הראיה החזקה והברורה ביותר היא ההלכה הפסוקה בטור וברמ"א (שולחן ערוך), הקובעת כי "בזמנינו, כל זמן שאין לאדם קרן שהרווחים ממנה מספיקים לפרנסתו, הוא נחשב עני ויכול ליטול צדקה". להלכה זו

משמעות עצומה: היא מכירה בצורך להבטיח ביטחון כלכלי *עתידי* ארוך טווח כחלק מהגדרת העוני בהווה. אם מותר לאדם ליטול צדקה כדי לבנות לעצמו קרן שתפרנס אותו מהרווחים שלה בעתיד – צורך עתידי מובהק – קל וחומר שניתן להחיל עיקרון זה על צורך קונקרטי וודאי כמו נישואי ילדים. זוהי "ראיה שאין עליה תשובה". לאור הלכה מוסכמת זו, קשה להבין כיצד הפוסקים שהחמירו התמודדו עם ראיה כה חזקה, המכירה בצורך עתידי כעוני בהווה.

בנוסף לראיה מרכזית זו, ישנם שני טעמים נוספים המצטרפים להיתר, שכן על פיהם רוב האברכים כלל אינם מחויבים במעשר כספים מעיקר הדין, מה שמחזק את היכולת להקל:

1. **פרנסת ילדים מעל גיל שש:** רוב הפוסקים סוברים שפרנסת ילדים מעל גיל שש נחשבת צדקה לכל דבר, ורוב האברכים מוציאים על פרנסת ילדיהם סכום הגבוה משמעותית מעשירית מהכנסתם.

2. **"אין לו כדי פרנסתו":** פוסקים רבים, ובראשם הש"ך, פוטרים אדם ש"אין לו כדי פרנסתו" מחיוב מעשר כספים. מצבם של רוב האברכים, שפרנסתם דחוקה, תואם הגדרה זו.

לאור יסודות הלכתיים חזקים אלו, ולאור התמיהה על דעת המחמירים, הסעיף הבא יציע הסבר המבוסס על שינויי העיתים.

5. שינוי העיתים: מדוע דורנו שונה?

פסיקת הלכה אינה מתקיימת בחלל ריק; היא תלויה במציאות החיים המשתנה. הסיבה לפער בין דעת גדולי הפוסקים בדורות קודמים שהחמירו, לבין הגישה המקלה המוצגת כאן, נעוצה בשינויים דרמטיים שהתרחשו במציאות הכלכלית והתודעתית של דורנו.

שני שינויים מרכזיים התרחשו מאז שגדולי הפוסקים בדורות הקודמים החמירו בנושא:

- **זינוק בעלויות:** סכומי ההוצאה הנדרשים כדי לחתן ילדים, ובפרט בנות, גדלו לאין שיעור. מה שהיה בעבר הוצאה משמעותית הפך היום להתחייבות כספית שהורים רבים אינם יכולים לעמוד בה ללא תכנון וחיסכון ארוך טווח.
- **שינוי תודעתי:** נימוקם של הפוסקים שהחמירו בעבר היה שהורים כלל לא חשבו על הוצאות החתונה כשילדיהם היו קטנים, ולכן הילדים לא נחשבו "עניים מצויים". כיום, המציאות השתנתה בתכלית: "מחמת הדוחק" והמודעות לקושי, רוב האברכים "דואגים לעתיד ומחשבים את מעשיהם עוד כשילדים קטנים". הם פותחים תוכניות חיסכון מגיל צעיר מתוך הבנה שזו הדרך היחידה. שינוי תודעתי זה מנטרל באופן ישיר את הנימוק המקורי להחמיר, והופך את הילדים ל"עניים מצויים" לפנינו גם בתודעת ההורים.

לאחר שהוצגו יסודות ההיתר והשינויים במציאות, ניתן כעת לסקור באופן מסודר את מגוון הדעות של גדולי הפוסקים, המציגות קשת של גישות הלכה למעשה.

הלכה למעשה: סיכום שיטות והמלצות

6. מפת הפסיקה: סקירת שיטות גדולי הדור

בנושא זה, כמו ברבים אחרים, אין דעה אחידה, וחשוב להכיר את מגוון הגישות של גדולי הדור כדי לקבל החלטה מושכלת, כל אחד על פי דרכו והוראת רבותיו. להלן סיכום הדעות המרכזיות שהוזכרו בשיעור.

הפוסק	עמדת ההיתר	הגבלות וסייגים
הגר"י אלישיב זצ"ל	מותר להפריש כשהגיעו לפרקם.	בנות מגיל 17, בנים מגיל 18.
שבט הלוי (הגר"ש וואזנר זצ"ל)	מותר מהגיל שמתחילים לחשוב על הנישואין.	מגיל 11-12, ורק מחצית מכספי המעשר.
הגאון רבי מאיר שטיינמן	מותר כשאדם רואה שלא תהיה לו אפשרות בעתיד.	מגיל 12-13, ורק מחצית מכספי המעשר.
הגרש"ז אויערבאך זצ"ל	(מוזכר בהקשר של הגבלת מחצית המעשר).	יש להגביל למחצית המעשרות.
אגרות משה (הגר"מ פיינשטיין זצ"ל)	התיר לאחים לחסוך לאחיהם ללא הגבלת זמן.	לא הגביל בשנים במפורש.
הגר"מ גרוס שליט"א	מסתמך על האגרות משה להתיר מגיל צעיר.	מציין ששמע שכך דעת הגר"מ שך זצ"ל.

סקירת דעות זו מראה כי ישנה הכרה רחבה בצורך, אך מחלוקת לגבי העיתוי וההיקף. לאור כל זאת, הסעיף הבא יציע מסלולים מעשיים מדורגים ליישום ההלכה.

7. מסקנות והמלצות מדורגות

לאחר עיון ביסודות ההיתר, בראיות ובשיטות השונות, ניתן להציע מסקנות מעשיות מדורגות. חשוב להדגיש כי אלו הן בגדר הצעה והכוונה, ו"כל אחד יעשה כפי הוראת רבו".

1. **העצה המהודרת ביותר:** להפריש מחצית מהמעשרות לגמ"ח, על דעת שיוכל למשוך את הכסף לטובת נישואי ילדיו כשיגיעו לגיל 12-13. כך, הכסף משמש בינתיים לצורכי צדקה שוטפים, אך שמור למטרה העתידית.

2. **דרגה ב' - לכתחילה:** אדם הנמנה על מגזר שבו הוצאות הנישואין גבוהות במיוחד, יכול להפריש מחצית מכספי המעשרות ישירות לחיסכון עבור ילדיו מגיל 11-12.

3. **דרגה ג' - לאברך שפרנסתו דחוקה:** אברך עם ילדים מעל גיל שש, שכפי שהוסבר כנראה פטור ממעשר מעיקר הדין, יכול לסמוך על הצירופים להיתר ולהפריש את רוב כספי המעשרות לטובת נישואי ילדיו.

4. **דרגה ד' - בשעת הדחק:** יש מקום להקל ולהפריש חלק מהכספים כבר מלידת הילדים, אך יש לעשות זאת בזהירות רבה, היות שדעתם של רבים מגדולי הפוסקים אינה נוחה מכך.

"ודאי שמי שבוחר ונותן הצדקה כהלכתה, יש לו הבטחה מהקדוש ברוך הוא... כל המחמיר, קודש קודש יאמר לו."

מבחן חידוד - בחן את הבנתך!

שאלה 1: מהי הסברא המרכזית ביותר, לפי השיעור, המתירה איסוף כספים לנישואי יתומים צעירים, ומדוע היא מהווה תקדים קריטי לכל הדיון?

- ההיתר נובע מרחמנות מיוחדת על יתומים, שדינה שונה משאר העניים.
- ההיתר נסמך על כך שההזדמנות לגייס תרומות קיימת רק כעת, והצורך נחשב עכשווי.
- ההיתר מבוסס על כך שליתומים אין הורים, ולכן הציבור כולו חייב בפרנסתם.
- ההיתר מסתמך על כך שכספי יתומים קדושים יותר וניתן להשתמש בהם בגמישות.

שאלה 2: איזו הלכה פסוקה מהטור והרמ"א מהווה "ראיה שאין עליה תשובה" לתמיכה בהיתר לחסוך לצורך עתידי?

- א. ההלכה שאדם שאין לו כדי פרנסתו פטור מחיוב מעשר כספים.
- ב. ההלכה שניתן לפרנס ילדים מעל גיל שש מכספי מעשר כספים.
- ג. ההלכה שכל אדם חייב לתת צדקה אפילו אם הוא עני בעצמו.
- ד. ההלכה שאדם נחשב עני עד שיש לו קרן לפרנסתו מהרווחים.

הצג תשובה

שאלה 3: לפי השיעור, מהו ה"שינוי התודעתי" המרכזי שחל בדורנו והופך את הילדים ל"עניים מצויים לפנינו" גם בעיני הוריהם?

- א. ההורים מבינים שהמדינה אינה מסייעת מספיק לזוגות הצעירים.
- ב. ההורים דואגים ומחשבים את עתיד ילדיהם מגיל צעיר עקב הדוחק.
- ג. ההורים חוששים יותר מהעתיד בגלל חוסר יציבות כלכלית כללית.
- ד. ההורים רוצים להעניק לילדיהם יותר ממה שהם עצמם קיבלו.

הצג תשובה

שאלה 4: מהי ההגבלה המשותפת המופיעה בשיטותיהם של הגר"ש וואזנר, הגאון רבי מאיר שטיינמן והגרש"ז אויערבאך זצ"ל?

- א. כולם התירו להפריש רק עבור נישואי הבנות ולא עבור הבנים.
- ב. כולם קבעו שיש להתחיל לחסוך רק מגיל 17-18, סמוך לנישואין.
- ג. כולם סברו שיש להגביל את ההפרשה למחצית מכספי המעשר.
- ד. כולם התנו את ההיתר בכך שהאב ילמד תורה כל היום כולו.

שאלה 5: מהי "העצה המהודרת ביותר" שהוצעה בשיעור למי שרוצה לחסוך מכספי מעשרותיו?

- א. להפריש את כל המעשר ישירות לחיסכון עבור הילדים מגיל צעיר.
- ב. להפריש מחצית מהמעשר לגמ"ח, על דעת משיכה עתידית לילדים.
- ג. להימנע מחיסכון ולהתפלל שהקב"ה יעזור כשיגיע הזמן המתאים.
- ד. לתת את כל כספי המעשר לעניים, ולקחת הלוואות לנישואי הילדים.

הצג תשובה

שאלה 6: מדוע, על פי השיעור, רוב האברכים עשויים להיות פטורים מעיקר הדין מחיוב מעשר כספים?

- א. כי הם לומדים תורה, ולימוד תורה פוטר אותם מכל המצוות.
- ב. כי הם אינם עובדים, והחיוב חל רק על מי שעובד למחייתו.
- ג. מפני שהם "אין להם כדי פרנסתם" ומוציאים על ילדיהם מעל גיל שש.
- ד. מפני שהם מקבלים מלגות, ומלגות פטורות ממעשר כספים.

הצג תשובה

שאלה 7: מהי התמיהה שהעלה הרב בשיעור על גדולי הפוסקים שהחמירו בנושא זה בעבר?

- א. כיצד הם החמירו על אברכים בזמן שהם עצמם לא היו אברכים.
- ב. כיצד החמירו בזה, אך תמכו בקרנות יתומים ובפרויקט "ערבים".
- ג. כיצד לא התחשבו מספיק בקושי הכלכלי העצום של הציבור.
- ד. כיצד הם הסתמכו על מקורות קדומים שאינם רלוונטיים עוד.

מקורות

השיעור מבוסס על מקורות רבים מהראשונים והאחרונים, וביניהם הטור והשולחן ערוך, הש"ך, ופוסקי דורנו. פירוט מלא של המקורות יופיע בעז"ה בקונטרס ייעודי בנושא.

שיעור זה נמסר במסגרת "קול הלשון" - עולם שלם של תוכן איכותי.

כל הזכויות שמורות ©

לאתר "קול הלשון": www.kolhalashon.com | טלפון: 073-295-1240